

**Чернівецький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету**

Кафедра фінансів, обліку і оподаткування

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК
ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ
СТАБІЛЬНОСТІ**

(на матеріалах відділення Ощадбанку №10025/047)

Студента/тки 2 курсу, денної
форми навчання, спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок»
Спеціалізації «Державні фінанси»

_____

(підпис студента)

Ващук
Вадим Васильович

Науковий керівник:
к.е.н., доцент

_____

(підпис керівника)

Грицюк
Ілля Васильович

Завідувач кафедри фінансів,
обліку і оподаткування, д.е.н.,
професор

_____

(підпис)

Чорновол
Алла Олегівна

Чернівці 2023

ЗМІСТ

- ВСТУП
- РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ТА КОНЦЕНТРАЦІЇ БАНКІВ
- 1.1. Еволюція сутності капіталізації банку
  - 1.2. Механізм капіталізації та концентрації банків
  - 1.3. Методологія оцінювання рівня капіталізації банків
- Висновки до розділу 1.
- РОЗДІЛ 2. ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ
- 2.1. Аналіз рівня капіталізації банків України
  - 2.2. Участь іноземного капіталу та процесів консолідації у забезпеченні капіталізації банківського сектору
- Висновки до розділу 2.
- РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ТА КОНЦЕНТРАЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ
- 3.1. Підвищення капіталізації банку в контексті вимог Базеля III
  - 3.2. Проблеми та шляхи нарощення капіталізації українських банків
  - 3.3. Міжнародний досвід капіталізації банків
- Висновки до розділу 3.
- ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ
- СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ
- ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність теми. Банківська система – одна з найважливіших і невід’ємних структур ринкової економіки. Розвиток банків, товарного виробництва і обороту історично йшов паралельно і тісно переплітався. При цьому банки, проводячи грошові розрахунки і кредитуючи господарство, виступаючи посередниками у перерозподілі капіталів, істотно підвищують загальну ефективність виробництва, сприяють зростанню продуктивності суспільної праці, тобто вони є сполучною ланкою між промисловістю і торгівлею, сільським господарством та населенням. Тим самим зрозуміла необхідність і важливість банківських структур, як для бізнесу, так і для економіки країни в цілому. Роль банківської системи в розвитку економіки України в значній мірі залежить від її фінансової стійкості. Найбільш важливим показником, який характеризує фінансову стійкість окремих банків і банківської системи в цілому, є банківський капітал, який є і основою діяльності будь-якої банківської установи, відіграє важливу роль як напочатку її функціонування, так і в процесі його подальшої діяльності. Тому, важливим є забезпечення надійного способу формування, управління, використання капіталу банку та дотримання необхідного його розміру для забезпечення розвитку банківської системи в цілому. Вже сотні років дослідження капіталу як фундаментальної економічної категорії не могли не принести своїх плодів. Його істотні характеристики описані досить повно та змістовно. Але і на сьогоднішній день недостатньо вивченою та актуальною в кризових, як зараз в Україні умовах залишається проблема взаємозв’язку капіталу банку з джерелами його формування, а також аналізу структури капіталу, його оптимальної величини в процесі зміни в часі. Даний факт пояснюється тим, що дуже часто основною метою власників є задоволення поточних потреб, швидке отримання прибутку на інвестований капітал, а не стратегічні завдання розвитку та розширеного відтворення капіталу, що спонукає банки до значних ризиків. Крім того, власники та менеджери більше орієнтовані на вивчення окремих видів джерел формування пасивів банку, ніж усієї сукупності джерел його діяльності та необхідності цілеспрямованого формування

структури капіталу. Розглядаючи капітал, треба виходити з діалектичної єдності власних, залучених та позичених джерел капіталоутворення банку.

Дослідженню основних аспектів складної і багатопланової проблеми банківського капіталу присвячені праці багатьох провідних вітчизняних і зарубіжних економістів: українських вчених М. Д. Алексеєнко, О.Д. Василика, О.В. Васюренка, А.С. Гальчинського, О.В. Дзюблюка, Т.Т. Ковальчука, А.М. Мороза, В. Прадун, С.В. Мочерного, Д.В. Полозенка, М.І. Савлука, В.М. Федосова; західних економістів Г. Асхауера, Б. Бухвальда, Е.Н. Василичена, Е.Ф. Жукова, В.І. Колесникова, В.В. Кисельова, О.І. Лаврушина, Ф. Мишкіна, Е. Ріда, П. Роуза, Дж. Сінкі, Тімоті У. Коха.

Актуальність зазначених проблем та недостатній рівень вивчення питань капіталізації в сучасних умовах **зумовили вибір теми**, окреслили об'єкт та предмет дослідження, його мету та основні завдання.

Метою дослідження є вивчення теоретичних основ власного капіталу банків, розкриття діючої практики з проблемних питань капіталізації банків України, а також пошук шляхів для її збільшення.

Основними завданнями для розкриття даної теми є: – дослідити сутність банківського капіталу, його функції та методи оцінювання; – проаналізувати достатність капіталу банків у світлі рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду; – розглянути нормативне забезпечення регулювання капіталу банку в Україні; – оцінити сучасний стан і основні проблеми капіталізації банківської системи України; – проаналізувати структуру та динаміку капіталу; – визначити рівень достатності капіталу; – здійснити моделювання достатності власного капіталу банків; – визначити основні проблеми та шляхи нарощення капіталізації українських банків.

Об'єктом дослідження виступає процес капіталізації банківської системи України, їх роль у банківській системі.

Предмет дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних положень щодо процесів, що виникають під час формування та використання капіталу банку.

Методологія дослідження. У процесі роботи використовувались такі методи досліджень: абстрактно-логічний – для аналізу наукової літератури для системної оцінки; статистично-економічний – для оцінку рівня капіталізації банківської системи України; системного підходу – для обґрунтування висновків та надання пропозицій щодо збільшення рівня капіталізації вітчизняної банківської системи.

Інформаційна база дослідження. Відносять Закони України, інші нормативно-правові акти центральних органів влади, зокрема Постанови та Інструкції НБУ, монографічні дослідження та наукові публікації вчених економістів. Інформаційні джерела для аналітичних розрахунків обмежуються офіційними даними НБУ та відомостями, що розміщені на офіційних сайтах означених установ.

Практична цінність отриманих результатів дослідження полягає в поглибленні наукового обґрунтування особливостей капіталізації банківської системи України в сучасних умовах.

Обсяг та структура випускної кваліфікаційної роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ТА КОНЦЕНТРАЦІЇ БАНКІВ

1.1. Еволюція сутності капіталізації банку

Процес капіталізації банку – складний і багаторівневий, він охоплює всю систему фінансово-економічних відносин, модифікується залежно від того, на якому рівні і за допомогою яких механізмів відбувається. Питання сутності капіталізації банку, що активно впливає на економічний потенціал та відтворення, по-різному проявляється в умовах циклічного розвитку економіки й фінансових ринків, досліджені недостатньо.

Зі словника французької мови «Le Tresor de la Langue Franaise informatise» відомо, що капіталізація як економічна категорія вперше з'явилася в науковій літературі у зв'язку з виходом у світ в 1840 р. роботи французького публіциста й економіста П.Ж. Прудона «Що таке власність? Або дослідження про принцип права і влади». В цій праці Прудон помилково приходять до висновку, що процес капіталізації доходів є негативним явищем для виробництва, оскільки воно зменшує джерело походження його майбутніх доходів.

Вихідним для розуміння відповідної тематики є поняття капіталізації банків. Національний банк України на своїй офіційній сторінці оприлюднив власну позицію щодо цього поняття на основі двох енциклопедичних видань : «Фінанси. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія» [1] та «Финансово-кредитный энциклопедический словарь» [2]. Зокрема, відзначається, що капіталізація (capitalization):

- 1) збільшення обсягу капіталу банку;
- 2) сукупна вартість цінних паперів, що обертаються на фондовому ринку країни, визначена у відсотках до ВВП – рівень капіталізації фондового ринку;
- 3) сукупна максимальна вартість акцій та облігацій, які може випустити компанія;

- 4) збільшення вартості банку в зв'язку зі зростанням його ринкової вартості;
- 5) додавання нарахованої суми відсотків до основної суми депозиту та подальше нарахування доходів на більшу суму – депозит з капіталізацією доходу (капіталізація відсотків за депозитом);
- 6) питома вага цінних паперів певного виду в загальній сумі емісії цінних паперів або капіталі компанії – норма капіталізації;
- 7) додатковий випуск акцій з метою збільшення капіталу або спрямування частини доходів (прибутку, дивідендів) на збільшення капіталу банку;
- 8) капіталізація прибутку – метод визначення ринкової вартості банку на основі капіталізації за певним нормативом (процентом) доходів, одержаних протягом певного періоду часу;
- 9) капіталізація процентів – у сучасній фінансовій практиці включення нарахованих і сплачених кредитором відсотків за використані кредити у вартість новостворених активів (будівлі, споруди), а не вирахування цих відсотків із прибутку чи віднесення на собівартість [3].

Поняття «капіталізація» є похідним від поняття «капітал». Вважаємо за доцільне визначити сутність капіталізації банківської системи через взаємозв'язок понять «капітал банків» – «капіталізація банків» – «капіталізація банківської системи» (рис. 1.1), що відповідає науковому підходу М. Диби, І. Краснової, А. Стрижака [4].

Капітал – це самозростаюча вартість у діалектичній єдності матеріально-речового, суспільно-економічного та соціального змісту. Капітал банку в контексті капіталізації визначено як частку коштів в обороті фінансової установи, які внесені (інвестовані) власниками (акціонерами), накопичені в процесі діяльності банку за рахунок внутрішніх джерел і призначені для його створення та розвитку [4, с. 23].

Під поняттям «капіталізація банку» М. Диба, І. Краснова, А. Стрижак розуміють процес нарощування капіталу банку за рахунок власного прибутку і зовнішніх джерел для покриття його ризиків і вартості.

Капіталізація конкретного банку визначається абсолютним обсягом його власного капіталу, що є ключовим індикатором державного регулювання та контролю за банківською діяльністю. Капіталізація банківської системи визначається сукупною величиною власного капіталу всіх банківських установ. З огляду на дворівневу структуру банківської системи дане поняття слід досліджувати не лише з позицій банків, а й з урахуванням ролі та місця центрального банку.

Аналізуючи вищенаведені поняття, слід зазначити, що загалом поняття «капіталізація банку» розглядається з двох основних позицій:

- спрямування частини прибутку на збільшення власного капіталу банку (реінвестування чистого прибутку);

- спосіб збільшення власного капіталу шляхом випуску акцій та інших цінних паперів.

Для кращого розуміння сутності капіталізації банків слід виділити основні її види та типи.

На погляд А. Стрижак, необхідно розмежувати реальну, фінансову, пряму, зворотну та фіктивну капіталізацію:

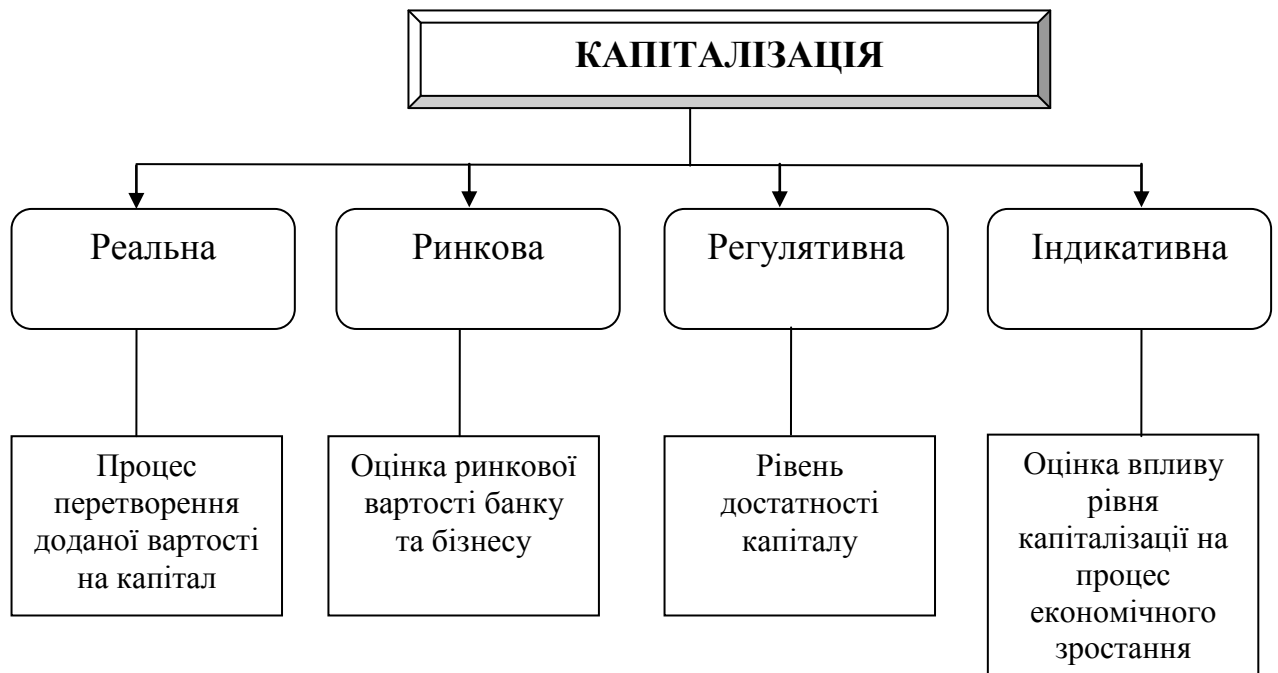
- реальна капіталізація – перетворення матеріальних та інших ресурсів на джерело зростання вартості;

фінансова капіталізація пов'язана з представленням грошового капіталу в цінних паперах та фінансовій оцінці їхньої вартості;

- пряма капіталізація – безпосереднє поповнення власного капіталу банку за рахунок реінвестування певної частини його чистого прибутку;

- зворотна капіталізація – процес оцінювання, визначення вартості банківської установи на основі реального доходу, прибутку, який вона генерує [18, с. 43].

Рис. 1.1. Типологія капіталізації банківської системи

Проведений аналіз поглядів окремих науковців дає змогу стверджувати, що важливою ознакою капіталу банку є його здатність приносити додану вартість, тому й сутність капіталізації будуть формувати економічні та юридичні відносини щодо перетворення різних матеріальних і нематеріальних ресурсів у вартість, здатну в процесі самозростання приносити додану вартість [14, с. 21]. Однак, на наш погляд, оптимальним є трактування поняття капіталізації банку як сукупності заходів та дій, спрямованих на нарощення власного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку, емісії акцій, концентрації капіталу та консолідації банків, задля зростання фінансового потенціалу банку та його економічної ефективності.

1.2. Механізм капіталізації та концентрації банків

Фінансовий механізм капіталізації банку - це сукупність взаємопов'язаних елементів впливу на величину банківського капіталу, що застосовуються банківськими установами у процесі управління, планування та стимулювання забезпечення капіталізації банків для здійснення ефективної діяльності, що відображають відповідні заходи банківського менеджменту [20, с. 260].

Зауважимо, що основними засадами сутності механізму капіталізації банків є [9, с. 75-76; 21, с. 33-38; 22, с. 185-188]:

1. Фінансовий механізм капіталізації банків охоплює об'єкт та суб'єкт.

Об'єктом капіталізації та концентрації банків є безпосередньо капітал банку, оскільки всі дії спрямовані на досягнення його оптимального розміру. Його достатність обумовлюється такими факторами: 1) якість активів; 2) якість управління; 3) надходження коштів та їх збереження; 4) диверсифікація ризику; 5) власність; 6) організація та контроль операцій; 7) рівень чутливості банку до ризиків і якість управління ними; 8) стратегічне планування.

Суб'єктами капіталізації та концентрації банків є відповідальні особи чи група осіб, органи банківського регулювання, котрі уповноважені приймати управлінські рішення та вживати відповідні заходи щодо здійснення регулювання, контролю за всіма стадіями процесу управління капіталом банків. Суб'єкти мають відповідати за ефективність і безперервність функціонування фінансового механізму капіталізації банків. Від компетентності управлінців, якості менеджменту залежатиме рівень капіталізації банку. Їх поділяють на дві групи: внутрішні та зовнішні або суб'єкти макро- та мікрорівнів. Внутрішніми суб'єктами залежно від розмірів банку та організації банківського менеджменту можуть виступати окремий підрозділ чи відповідальний управлінський персонал. Зовнішній суб'єкт представлений Національним банком України, діяльність якого реалізується шляхом банківського нагляду та регулювання [20, с. 260].

2. Значне місце у фінансовому механізмі належить методам та інструментам управління капіталом, що мають специфічні особливості як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях.

Основні напрями підвищення капіталізації банків такі: капіталізації за рахунок реінвестування прибутку банку, за рахунок коштів чинних власників, за рахунок залучення нових приватних вітчизняних та (чи) іноземних інвесторів, за рахунок об'єднання чи приєднання слабких чи кризових банків до більш могутніх банківських установ, за рахунок втручання держави через реінвестування коштів державного бюджету (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні напрями підвищення капіталізації банків

Сутність напрямку	Коментар
1	2
Підвищення капіталізації за рахунок реінвестування прибутку банку	Є ефективним лише в умовах стабільного зростання обсягів банківських послуг, зокрема значних доходів від кредитно-інвестиційної діяльності. Однак в умовах фінансово-економічної кризи, погіршення стану державних фінансів, значної девальвації національної валюти є не дієвим.
Підвищення капіталізації за рахунок коштів чинних власників	Цей напрям можливий за умов, коли власники банків на момент рішення про підвищення капіталізації мають необхідні фінансові ресурси. Але в умовах фінансово-економічної кризи цей напрям вважається одним із провідних напрямів. Однак якщо банк вже потрапив у фінансову кризу, то найчастіше його власники вже не мають можливості врятувати банк за рахунок власних коштів.
Підвищення капіталізації за рахунок залучення нових приватних вітчизняних та (чи) іноземних інвесторів	Цей напрям можливий за умов пошуку нових приватних інвесторів-власників, які мають можливість забезпечити необхідну капіталізацію банку і тим самим провести фінансову санацію і врятувати банк від банкрутства. В умовах глобальної фінансово-економічної кризи кількість інвесторів, які в змозі та бажають купити банк, що знаходиться у фінансовій кризі та ще й в Україні, дуже обмежена.
Підвищення капіталізації за рахунок об'єднання чи приєднання слабких чи кризових банків до більш могутніх банківських установ	Якщо чинні власники банку та його менеджмент не мають реальних санаційних можливостей вивести банк із кризового стану, то об'єднання чи приєднання є найкращим виходом для банку, що знаходиться у фінансовій кризі. Велика кількість банків України, що опинились в глибокій фінансовій кризі, не змогли знайти партнерів по об'єднанню чи приєднанню. А тому цей напрям підвищення капіталізації банків має право на існування, але фактично є обмеженим через незацікавленість власників або банку, що знаходиться в кризовому стані, або банку, якій може прийняти до себе кризовий банк.
Підвищення капіталізації за рахунок втручання держави через реінвестування коштів державного бюджету	Такий напрям підвищення капіталізації банків не є дуже ефективним. У більшості випадків держава, здійснюючи капіталізацію банків за рахунок державних коштів, намагається лише врятувати банк від банкрутства, а не здійснити його перетворення з приватного на державний банк. Проте держава не має можливостей інвестувати значні обсяги коштів у всі банки, що знаходяться у кризовому стані. Звідси держава вибирає лише ті банки, руйнація яких може суттєво вплинути на всю банківську систему та соціально-економічний стан у країні.

Важливу роль у механізмі капіталізації відіграють організаційна структура банку та рівень зв'язків між елементами структури, клієнтами, працівниками і

акціонерами банку, від єдності інтересів, взаємоузгодженості та цілеспрямованості дій яких залежатиме ефективність функціонування фінансового механізму капіталізації банків. Отже, робота даного механізму значною мірою зумовлена рівнем організаційної стійкості банку.

4. Механізм капіталізації постійно перебуває у динамічному розвитку. Необхідно врахувати конкретні економічні умови, в яких функціонує банк, і відповідно до змін в економічному середовищі здійснювати адаптаційні заходи, а також дотримуватися сучасних міжнародних вимог регулювання банківської діяльності до банківського капіталу і ліквідності в контексті Базельських стандартів.

5. Результативність функціонування фінансового механізму капіталізації залежить також від ступеня впорядкованості його елементів, їх взаємодії та спрямованості щодо досягнення основної мети. Для цього необхідним є дотримання визначальних принципів реалізації механізму капіталізації банків, до яких відносять:

- комплексність (всі заходи, пов'язані з процесом формування капіталу, необхідно здійснювати у взаємозв'язку з іншими напрямками діяльності банку);
- функціональність (всі складові механізму мають чітко визначені завдання і спрямовані на досягнення єдиної мети - формування достатнього капіталу банку);
- адаптивність (здатність механізму змінюватися та вдосконалюватися під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників);
- ефективність (гарантування максимальної реалізації потенційних можливостей конкретного банку щодо забезпечення достатнім обсягом капіталу);
- прозорість та відкритість (надання акціонерам, інвесторам, клієнтам та іншим зацікавленим особам повної інформації, яка стосується капіталу банку) [23, с. 263].

З огляду на зазначене, фінансовий механізм капіталізації банків передбачає розроблення комплексної та гармонізованої системи взаємодії основних елементів, що забезпечують його ефективне функціонування, для виконання міжнародних вимог та вимог НБУ до якісних і кількісних параметрів капіталу, а

також формування достатнього обсягу капіталу банку, незважаючи на зовнішні та внутрішні зміни.

Розроблення фінансового механізму капіталізації банків передбачає врахування тенденцій розвитку економіки і вимог, які постають перед банківською системою. Вплив факторів зовнішнього (економічні, політичні, законодавчі та соціальні тенденції) і внутрішнього середовища (організаційні, технологічні) на управління капіталом банків є значним, і банки не мають змоги визначити характер їх впливу. Тому для банків важливою є здатність протидіяти негативному впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, що визначатиме можливість ефективного функціонування банку в динамічному економічному середовищі. З огляду на це, для того, щоб реалізувати основні складові концептуальної моделі фінансового механізму капіталізації банків, необхідно сформулювати систему зовнішніх і внутрішніх умов. До основних зовнішніх умов можемо віднести:

- зменшення податкового навантаження з метою легалізації банками отриманих доходів, а також збільшення капіталу за рахунок прибутку;
- розвиток фондового ринку, що дасть можливість збільшувати капітал за рахунок операцій з цінними паперами на вторинному ринку;
- вжиття заходів щодо забезпечення прозорості й відкритості інформації з метою створення умов для збільшення капіталу шляхом емісії цінних паперів;
- підвищення довіри до банків з боку населення для залучення додаткових коштів;
- створення умов для проведення процесів злиття й поглинання з метою об'єднання капіталів декількох банків.

Основою фінансового механізму капіталізації банків є принципи зростання, які пов'язані з реалізацією внутрішніх умов капіталізації банківської системи. До основних внутрішніх умов, на наш погляд, необхідно віднести такі:

- 1) гармонізацію національного банківського законодавства із європейським;
- 2) відповідність розміру банківського капіталу ризикам, характерним для банківської діяльності;

3) застосування превентивних і штрафних заходів до банків за порушення встановлених законодавчо-нормативних вимог;

4) нагляд за діяльністю банків на індивідуальній та консолідованій основі;

5) контроль достовірності наданої банкам інформації;

6) створення умов для обмеження іноземної експансії у банківській системі України;

7) удосконалення законодавчої бази, що дасть змогу банкам ефективніше здійснювати власну діяльність [9, с. 75-76].

Таким чином, рівень капіталізації є одним з визначальних чинників, що впливає на фінансовий стан банків та перспективи їхнього розвитку, визначає надійність і конкурентоспроможність фінансових установ, захищеність вкладів населення, підприємств та держави.

1.3. Методологія оцінювання рівня капіталізації банків

Однією з найважливіших умов розвитку вітчизняної економіки є стабільна банківська система. В умовах сучасного динамічного середовища надійність банківської установи, її фінансова стійкість та потенціал визначаються рівнем достатності капіталу. Банківський капітал – це та основа, на якій будується весь механізм банківської діяльності. При цьому основним завданням банківського сектору є забезпечення оптимального розміру банківського капіталу.

Проблема недостатнього рівня капіталізації супроводжує банківські установи з перших етапів розвитку вітчизняної банківської системи. У 1993 р. банки банкрутували, навіть повністю не сформувавши статутний капітал. Із 1995 р. Національний банк України посилив вимоги до розміру капіталу банків, а з 2000 р. увів класифікацію банків за рівнем капіталізації, поділивши банки на чотири групи. Саме капітал банку є основою його функціонування та створює базис для ведення подальшої діяльності [6]. Післякризовий період розвитку банківської системи України змінив підходи до групування банків. Ураховуючи

те, що 2015 р. у цьому питанні характеризується як «перехідний», починаючи з 2016 р. відбулися суттєві зміни щодо цього.

Також за результатами діагностики якості активних операцій лише чотири банки з групи невеликих потребували докапіталізації через незадовільну якість кредитного портфеля. Отже, ці об'єктивні чинники дали змогу регулятору пом'якшити графік приведення банками мінімального розміру статутного та регулятивного капіталу до встановлених вимог без створення додаткових ризиків для фінансової стабільності. Водночас із 1 січня 2018 р. НБУ запровадив щорічну оцінку стійкості банків. Вона складається з трьох етапів: Перший – перевірка аудиторськими фірмами, включеними до Реєстру аудиторських фірм, якості активів банку та прийнятності забезпечення за кредитними операціями. Другий – екстраполяція результатів першого етапу та оцінка достатності капіталу банку станом на дату оцінки. Третій – оцінка НБУ достатності капіталу банку за результатами стрес-тестування за базовим та несприятливим макроекономічними сценаріями на трирічному горизонті прогнозування. Як відомо, банк може залучати ресурси двома основними шляхами: із власного капіталу і запозичуючи. При цьому акціонери банку захищені інститутом обмеженої відповідальності, адже будь-який кредит банку не дає права регресу. Якщо власний капітал банку йде «в мінус», що трапляється, наприклад, за ризикованої кредитної політики, то акціонери банку не так уже й багато втрачають. Це пов'язано з тим, що всі збитки лягають на кредиторів банку і державу. Але у банків є ще одна специфічна особливість: додаткових вигід від вливання капіталу в банк із боку його акціонерів не отримують не тільки самі акціонери, а й кредитори (у зв'язку з відсутністю права регресу). Єдина група, яка безпосередньо виграє від збільшення власного капіталу банку, – це платники податків, оскільки в разі банкрутства банку на компенсацію за вкладами може знадобитися менше державних коштів.

З огляду на високу ризикованість банківської діяльності в Україні, яка, з високою вірогідністю, буде зберігатися ще достатньо довгий час, слід очікувати подальшого зменшення кількості невеликих комерційних банків та збільшення капіталізації лідерів ринку банківських послуг (посилення концентрації) [2, с. 54].

У табл.1.2. наведено SWOT-аналіз, який демонструє сильні та слабкі сторони банківської системи України, а також можливості подальшого розвитку та загрози, які несуть потенційні ризики.

Таблиця 2

SWOT-аналіз чинників впливу на банківську систему України

	Позитивний вплив	Негативний вплив
	Сильні сторони	Слабкі сторони
ВНУТРІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	<ul style="list-style-type: none"> - широкий асортимент банківських продуктів та послуг; - можливість фінансування крупних проектів; - розвинута мережа кореспондентських відносин; - використання сучасних інформаційних технологій; - обслуговування карткових проектів та наявність мережі банкоматів; - оперативна система консультування та підтримки клієнтів 	<ul style="list-style-type: none"> -недостатній рівень капіталізації, звідси – обмежена можливість покриття банківських ризиків; - високі відсоткові ставки за виданими кредитами; - недоліки в системі внутрішнього контролю та аудиту; - недостатній рівень залучених від населення ресурсів; -недостатня диверсифікація кредитного портфеля; -нестабільність та недосконалість законодавства; - відсутність прозорості в наборі співробітників та їх недостатній рівень професіоналізму
	Можливості	Загрози
ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	<ul style="list-style-type: none"> -прийняття нових або вдосконалення наявних законодавчих актів, які стосуються банківської системи; - поліпшення інвестиційного клімату; - зростання рівня доходів населення, зниження інфляції та податкового навантаження суб'єктів економіки; - збільшення розміру власного капіталу банків; - поліпшення якості кредитного портфеля; - підвищення професіоналізму персоналу; - підвищення якості послуг, що надаються банками 	<ul style="list-style-type: none"> -високий рівень доларизації; - зростання інфляції та відсоткових ставок; - посилення фінансової кризи; - збої в роботі програмного забезпечення банків; - зміни в податковому законодавстві; - зниження довіри клієнтів; - поширення шахрайства

Як видно з табл. 2, вітчизняні банківські установи мають досить значний перелік слабких сторін та загроз. Вирішити значну частину проблемних аспектів у діяльності банків можливо за рахунок підвищення рівня їхньої капіталізації. Нарощування банківського капіталу в умовах зростання невизначеності

ґрунтується на використанні таких принципів [6]: – відповідності попиту на ринку; – підвищення ефективності з погляду прибутковості і ліквідності; – можливості змінюватися в разі зміни ринкової ситуації; – обліку кінцевого результату роботи банку і його філій; – використання передових технологій.

Кризові процеси в сучасному банківському секторі багато в чому визначаються недостатнім рівнем планування й управління банківським капіталом. При цьому найважливішим завданням є розроблення стратегії зростання капіталу відповідно до ризиків, що супроводжують банківську діяльність, що дало б змогу нарощувати капітал з урахуванням інтересів власників і менеджерів. У цьому разі зросте довіра з боку всіх зацікавлених учасників ринку, що може призвести до збільшення прибутку й інвестицій у статутний капітал.

Майбутнє українського банківського сектору полягає у формуванні конкурентоспроможних, достатньо капіталізованих банків шляхом розширення масштабів діяльності за рахунок консолідації, централізації та інших джерел. Найважливішою проблемою нині є низький ступінь капіталізації банківської системи, що стримує її кредитний потенціал. При цьому відновлення економіки після кризи ще більше сприятиме посиленню конкуренції серед комерційних банків, що ще більше мотивуватиме банки до нарощування капіталу. Необхідність зростання банківського капіталу зумовлена також і необхідністю зростання української економіки. Зростання капіталу неможливо буде забезпечити тільки за рахунок внутрішніх джерел, необхідно активізувати процеси концентрації, централізації капіталу банків за рахунок залучення коштів із національного і світового ринків і тим самим створити можливість прискореного зростання капіталізації банківської системи. Крім того, банківська система все ще сильно схильна до кон'юнктурних коливань ринку, дії асиметричної інформації. Таким чином, проаналізувавши й оцінивши перспективи розвитку джерел зростання банківського капіталу, відзначимо, що нарощування капіталу в умовах кризи є важливим завданням для банківського сектору. Саме підвищення капіталізації банків і забезпечення достатнього рівня покриття капіталом прийнятих банками

ризиків можна відзначити як найважливішу умову розвитку банківської діяльності й підвищення стійкості банків.

Висновки до розділу 1

Аналізуючи поняття науковців, слід зазначити, що загалом поняття «капіталізація банку» розглядається з двох основних позицій: спрямування частини прибутку на збільшення власного капіталу банку (реінвестування чистого прибутку); спосіб збільшення власного капіталу шляхом випуску акцій та інших цінних паперів. Однак, на наш погляд, оптимальним є трактування поняття капіталізації банку як сукупності заходів та дій, спрямованих на нарощення власного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку, емісії акцій, концентрації капіталу та консолідації банків, задля зростання фінансового потенціалу банку та його економічної ефективності.

Фінансовий механізм капіталізації банків передбачає розроблення комплексної та гармонізованої системи взаємодії основних елементів, що забезпечують його ефективне функціонування, для виконання міжнародних вимог та вимог НБУ до якісних і кількісних параметрів капіталу, а також формування достатнього обсягу капіталу банку, незважаючи на зовнішні та внутрішні зміни.

До основних внутрішніх умов, на наш погляд, необхідно віднести: 1) гармонізацію національного банківського законодавства із європейським; 2) відповідність розміру банківського капіталу ризикам, характерним для банківської діяльності; 3) застосування превентивних і штрафних заходів до банків за порушення встановлених законодавчо-нормативних вимог; 4) нагляд за діяльністю банків на індивідуальній та консолідованій основі; 5) контроль достовірності наданої банкам інформації; 6) створення умов для обмеження іноземної експансії у банківській системі України; 7) удосконалення законодавчої бази, що дасть змогу банкам ефективніше здійснювати власну діяльність.

Для України є характерним недостатній рівень капіталізації вітчизняної банківської системи та недостатню спроможність банківської системи

забезпечувати потреби національної економіки. Основними причинами недостатнього рівня власного капіталу комерційних банків у ВВП слід вважати незначні розміри власного капіталу, що зменшені за рахунок непокритих збитків фінансової діяльності банків та темпи зростання власного капіталу банків менші від темпів зростання ВВП.

РОЗДІЛ 2

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз рівня капіталізації банків України

В умовах, що склалися в економіці України на сучасному етапі подолання наслідків кризових явищ запорукою оптимізації діяльності вітчизняних банків є підвищення рівня їхньої капіталізації як важливого чинника забезпечення стабільного функціонування та розвитку банківської діяльності, оскільки достатній рівень ресурсної бази є необхідною умовою їх здатності кредитувати реальний сектор відповідно до потреб економічного розвитку незалежно від імовірних збурень у фінансовому середовищі. Адже завдяки достатньому капіталу комерційний банк може дозволяти собі навіть певні збитки, які не становитимуть серйозної загрози платоспроможності, що особливо важливо у період кризових явищ на фінансовому ринку.

Одним із найважливіших показників діяльності банківських установ є власний капітал, оскільки він призначений для покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі діяльності, а також для забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості і стабільності банківської системи країни.

У 2013 р. обсяг власного капіталу вітчизняних банків становив 192,6 млрд грн, що на 23,3 млрд грн (13,8%) більше, ніж у 2012 р. Однак, у 2014 р. значення цього показника зменшилось на 19,8% і становило 154,4 млрд грн. Варто також зазначити, що темп зростання власного капіталу, починаючи з 2011 р. окрім 2013 р. мав спадний характер. Переважна більшість вітчизняних банків здійснювали нарощування власного капіталу насамперед шляхом збільшення статутного капіталу. Проте варто зазначити, що сукупний власний капітал є меншим, ніж статутний, що пояснюється значними обсягами нагромаджених збитків.

Проаналізуємо рівень капіталізації банківської системи України на основі частки капіталу банків у ВВП за 2017-2022 рр. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

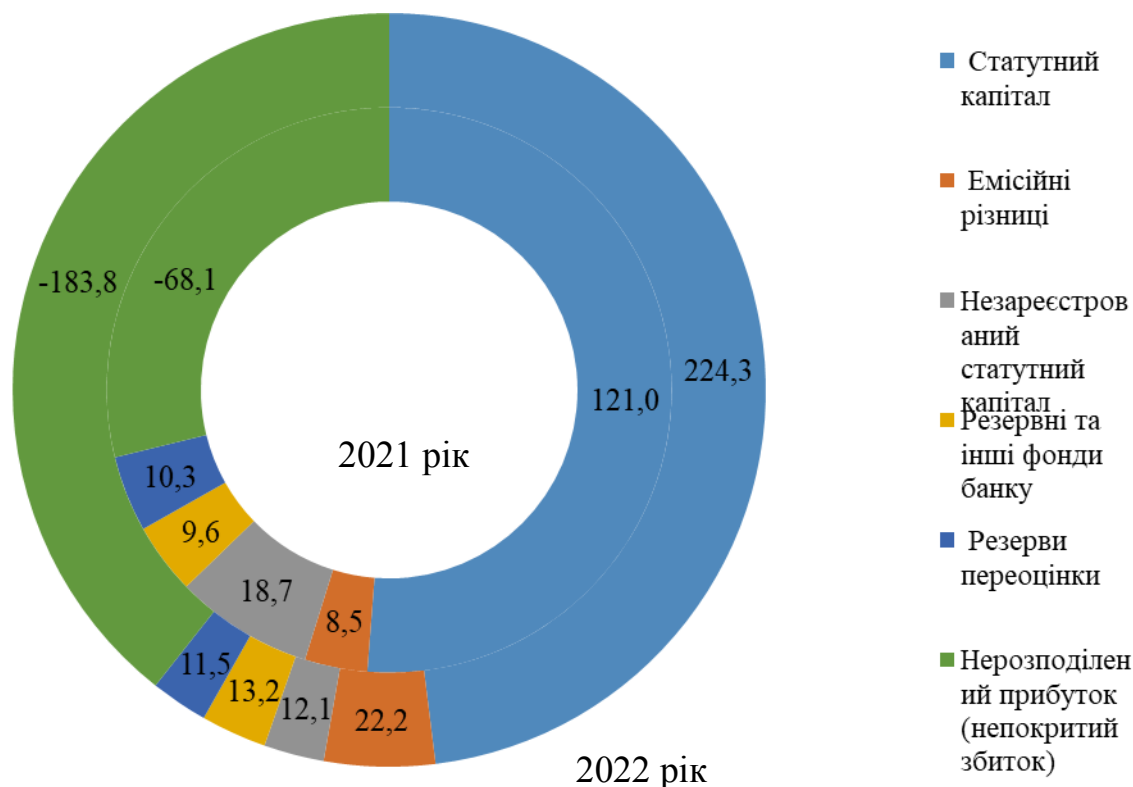
Основні показники діяльності банківської системи України впродовж 2017-2022 рр.

Показник	На 01.01. 18р	На 01.01. 2019р	На 01.01. 2020р	На 01.01. 2021р	На 01.01. 2022р	На 01.01. 2023р
Валовий внутрішній продукт (ВВП), млн. грн.	2034430,0	2983882	3558706	4194102	5459574	5191028
Темп зростання, %	26,0	25,9	19,26	17,85	30,17	-4,92
Банківський капітал (БК), млн. грн.	94914,0	154960	199921	209460	255514	215840
Темп зростання, %	64,1	35,15	-1,53	4,77	21,99	-15,53
Частка БК до ВВП, %	4,8	5,27	4,35	4,99	4,68	4,16

Зниження рівня капіталізації банківської системи України за аналізованим показником із 12,69% у 2010 р. до 4,16% у 2022 р. зумовлено кількома чинниками: 1) перевищенням темпів зростання ВВП над темпами зростання капіталу банків; 2) значним зменшенням кількості банків у банківській системі України у період 2015-2022 рр., і як наслідок – зменшення банківського капіталу, обсяг якого не перевищує значень 2014 р., хоча й зростає впродовж 2019-2021 рр. Враховуючи зміни у банківській системі внаслідок фінансової кризи 2014-2015 рр., різких змін валютного курсу, що вплинули на значення ВВП, цей показник є малоінформативним при аналізуванні у динаміці – доцільно здійснювати порівняння його значень у певні періоди із значеннями капіталізації банківської системи інших (еталонних або подібних) країн.

Темп приросту ВВП є досить нерівномірним. Найменший темп приросту був у 2020 р. (17,85 %), а найбільший – 2021 рр. (30,17 %), проте якщо взяти до уваги в цих роках інфляцію, то зміна реального ВВП буде іншою. Темп приросту капіталу банків впродовж аналізованого періоду є також різним, що, в першу чергу, відображає стан фінансової сфери України у відповідні періоди (наявність криз, піднесення тощо), а також корелює із кількістю учасників банківської системи.

Попередній аналіз дозволив виявити тенденцію відносно росту банківського капіталу у кількісному вираженні. Але аналіз буде не повним без дослідження якісної сторони цього питання, а саме, за рахунок яких джерел відбувається збільшення власного капіталу банків. Порівняємо структуру банківського капіталу за 2021–2022 р. (рис.2.1).

Рис. 2.1. Структура власного капіталу банків за 2021 та 2022 роки

Згідно з діаграмою 2.1, найвагоміша частина структури балансового капіталу належить статутному капіталу, а саме 121% і 224,3% відповідно. Зауважується тенденція до збільшення цього показника. Дискусії стосовно того, які кошти для банку є найбільш вигідними, залишаються актуальними. Важливо враховувати, що статутний капітал виявляється найстабільнішим, і ризик пов'язаний з ним мінімальний, незважаючи на його вартість для банку. Значна частка належить результатам переоцінки основних та нематеріальних активів, свідчать про штучне збільшення капіталу банку для відповіді вимогам Національного банку України. Одночасно питома вага складової, пов'язаної із результатами минулих років,

виявляється дуже негативною –68,1% і -183,8% відповідно. Це свідчить про неефективну структуру власного капіталу в Україні.

Основну частку в структурі капіталу банків займає статутний капітал, який формується за рахунок коштів власників. Бачимо, що з 2018 р. він суттєво зростає (майже вдвічі). На це вплинула політика НБУ щодо збільшення норм власного капіталу банків (докапіталізація баків). Також вагому частку займає незареєстрований капітал, емісійні різниці та резерви. Негативний вплив на величину власного капіталу має непокритий збиток, який з 2018 р. до 2021 р. сягає більш ніж 100 %, тобто у посткризовий період відбувається накопичення непокритого збитку у банківській системі України.

У табл. 2.2. наведено поділ банків за величиною капіталу. Метою даного оцінювання є розмежування банків за величиною капіталу, адже чим більша величина капіталу, тим ефективніше і стабільніше функціонує банк. В свою чергу низький рівень капіталізації свідчить про малу надійність банку та його непривабливість для клієнтів.

Таблиця 2.2

Поділ банків за величиною власного капіталу за 2017-2022 рр

Роки \ Капітал	Менше 500 млн. грн		500-1000 млн. грн.		1000-5000 млн. грн.		Більше 5000 млн. грн.		Кількість банків, од.
	од	%	од	%	од	%	од	%	
2017	57	61,29	15	16,13	15	16,13	6	6,45	93
2018	48	57,14	13	15,48	14	16,67	9	10,71	84
2019	41	53,25	14	18,18	12	15,58	10	12,99	77
2020	40	54,79	15	20,55	12	16,44	6	8,22	73
2021	38	53,52	12	16,90	15	21,13	6	8,45	71
2022	35	52,24	14	20,90	11	16,42	7	10,45	67

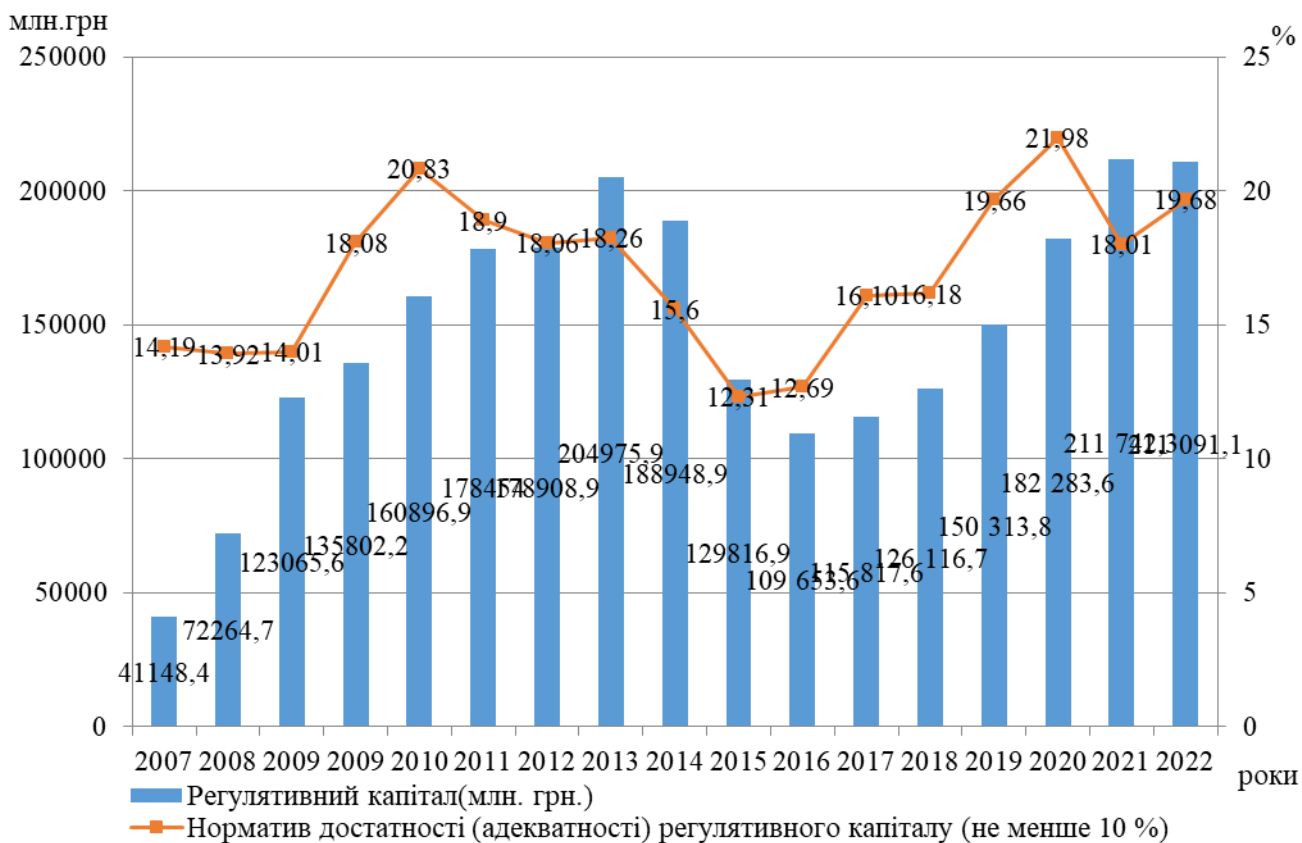
Хоча абсолютна кількість банків практично за усіма групами зменшувалася, проте у структурі банківської системи за критерієм обсягу капіталу відбулися певні зміни. Так, частка банків із обсягом капіталу понад 5000 млн. грн. зросла з 6,45% у 2017 р. до 12,910,45% у 2022 р., тобто збільшилася частка великих банків в банківській системі України. Значним було зменшення частки малих банків (із капіталом менше 500 млн. грн.) – із 61,29% у 2017 р. до 52,54% у 2022 р. Також мало місце зростання і проміжних груп банків за обсягом капіталу. У 2021 р.

21,13% банків мали капітал 1000-5000 млн. грн., а 16,9% - 500-1000 млн. грн. Такі зміни у банківській системі є позитивними та сприятимуть стабільному її функціонуванню.

Визначення показників, що свідчать про достатність банківського капіталу та надійність банків, дають змогу оцінити наявний та необхідний рівні капіталізації банківської системи країни. Національний банк України проводить заходи щодо зростання капіталізації вітчизняних банків шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів, які визначають рекомендований розмір економічних нормативів, що визначаються відношенням до регулятивного або статутного капіталу. Так, у 2017 р. норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) встановлений на рівні не менше 10%, коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів – не менше 7%, а мінімальний розмір регулятивного капіталу – 500 млн. грн. Оскільки провідна роль за нейтралізації основних банківських ризиків належить регулятивному капіталу, слід зазначити, що найбільш стабільним складником регулятивного капіталу банку є статутний капітал, тому, визначаючи достатність капіталу, варто приділити увагу саме розміру статутного капіталу.

Варто підкреслити, що заходи такого регулятивного характеру не дали позитивних результатів протягом перших років їх реалізації. Це підтверджує той факт, що загалом у банківській системі рівень адекватності (достатності) регулятивного капіталу станом на 01.01.2008 зменшився до 13,92%. Для порівняння, цей показник у 2004 р. дорівнював 15,11%. 2005–2008 рр. – це період, що характеризується зниженням рівня достатності регулятивного капіталу майже у 80% банків. Починаючи з 2008 р. значення цього показника зростало і максимального свого значення досягло в 2010 р., а саме 12,31%, проте вже в 2015 р. рівень достатності регулятивного капіталу знову відновлює тенденцію до зниження (рис. 2.2).

Рис.2.2. Динаміка достатності (адекватності) (H2) та обсягу регулятивного капіталу (H1)

Станом на 01.01.2017 цей показник дорівнював 12,69% [3]. Обсяг регулятивного капіталу починаючи з 01.01.2014 зберігає тенденцію до зменшення (рис. 2.2) і становить на 01.01.2017 лише 109,653 млрд. грн. [3]. НБУ також обчислює коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (H3). Значення цього нормативу продовжує зростати, але протягом 2006–2008 рр. відбулося незначне його зниження. За 2008–2013 рр. вітчизняні банки досить помітно збільшили обсяг свого капіталу. Станом на 01.01.2022 їх регулятивний капітал зріс у 2,84 рази проти аналогічного періоду 2008 р. і досяг понад 21742,3 млрд. грн. Однак за результатами останніх трьох років спостерігається тенденція до зниження цього показника. Станом на 01.01.2017 регулятивний капітал вітчизняних банків становив лише 109,653 млрд. грн.

Можемо стверджувати, що для банківської системи України першочерговим завданням є стабілізація фінансових результатів, для чого доцільно скористатися досвідом Німеччини, а от для подальшого розвитку та закріплення отриманих результатів можна буде впроваджувати досвід країн із прибутковими банківськими системами. Сьогодні ж значні коливання у показниках банківської діяльності не дають змоги забезпечити фінансову стабільність ні в банківській системі, ні в країні в цілому. Виконаємо розрахунок та порівняння коефіцієнтів фінансової незалежності та капіталізації банківських систем України, Польщі, Швейцарії та Німеччини за 2019-2022 рр. (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3.

Результати розрахунку коефіцієнтів фінансової незалежності та капіталізації банківських систем України, Польщі, Швейцарії та Німеччини за 2019-2022 рр.

Роки	Коефіцієнт фінансової незалежності, %				Коефіцієнт капіталізації, %			
	Україна	Польща	Швейцарія	Німеччина	Україна	Польща	Швейцарія	Німеччина
2019	8,42	18,73	0,92	8,02	4,77	20,50	4,08	15,39
2020	10,40	17,40	0,92	8,21	4,88	21,97	4,23	15,50
2021	13,22	15,69	0,84	9,77	5,27	17,68	4,00	17,02
2022	12,29	16,07	0,87	9,82	4,35	17,60	3,93	16,00

Коефіцієнт фінансової незалежності банківської системи України впродовж аналізованого періоду постійно змінюється як в позитивному, так і в негативному напрямі. Середнє значення показника становить 11,29% – це означає, що капітал покриває 11,29% активів. Щодо коефіцієнта фінансової незалежності банківської системи Польщі, то тут ситуація дещо краща, ніж в Україні. Середнє значення становить 17,80%, тобто капітал покриває 17,80% активів. Динаміка коефіцієнта фінансової незалежності банківської системи Швейцарії значно відрізняється від інших країн – його середнє значення становить 0,92%. Коефіцієнт фінансової незалежності банківської системи Німеччини впродовж аналізованого періоду є

значно меншим, ніж в Україні і Польщі, проте більший, ніж у Швейцарії, а його середнє значення дорівнює 8,48%.

Порівнюючи значення коефіцієнта фінансової автономії та капіталізації для чотирьох аналізованих країн, бачимо, що для Швейцарії характерний низький рівень капіталізації (близько 4%), а от для Німеччини та Польщі – доволі високий – 16-17% у 2022 р. Загальною тенденцією є зростання капіталізації банківської системи Польщі та Німеччини впродовж аналізованого періоду та стабільність капіталізації банківської системи Швейцарії. В Україні ж мало місце зниження капіталізації банківської системи із максимальних 13,14% у 2014 р. до поточних 4,35% (у 2022 р.). Така ситуація є аномальною та потребує зміни, тобто необхідною є докапіталізація банківської системи України, адже ризики банківської діяльності є значними, що потребує нарощення капіталу банками, а також необхідним є нарощення обсягів банківської діяльності загалом та її ролі у формуванні ВВП України.

2.2. Участь іноземного капіталу та процесів консолідації у забезпеченні капіталізації банківського сектору

В умовах глобалізації фінансових ринків та лібералізації руху капіталів помітно активізувались процеси злиття і поглинання, що є одними із можливих шляхів забезпечення розвитку банків та підвищення їх конкурентних позицій на ринку, а проникнення іноземного капіталу в національні банківські системи набуло широкого масштабу і стало провідною тенденцією розвитку світової економіки. Адже іноземний капітал може забезпечити процеси рекапіталізації та реструктуризації національної банківської сфери та надходження кредитних ресурсів з-за кордону. Участь нерезидентів у капіталі банків може підвищити якість банківського менеджменту, сприяти швидшому та ефективнішому впровадженню передових методів банківської діяльності і завдяки зростанню міжбанківської конкуренції посилити диверсифікацію банківських послуг.

За даними НБУ, станом на 01.12.2015 р. в країні діяли 165 банків, у тому числі 51 банк з іноземним капіталом, 19 із них – це банки зі 100% іноземним капіталом, хоча насправді ще у 15 банків розмір статутного капіталу наближений до 100%, в межах 96,36–99,99%. З огляду на це, можна стверджувати, що станом на 01.12.2015 р. не 19, а 34 вітчизняні банки фактично повністю належали іноземним власникам (табл. 2.4).

Із 15 банків, що формують I групу, лише 5 – із вітчизняним капіталом, із 17 банків II групи – 10, із 21 банків III групи – 12, із 112 банків IV групи – 87. Це свідчить про те, що іноземний капітал сконцентрований у найбільш надійних та сильних гравців ринку, тоді як банки з чистим вітчизняним капіталом належать до слабших. За даними табл. 2.4, упродовж 2014-2022 рр. спостерігається зменшення кількості банків з іноземним капіталом. Так, у 2014 р. лише 51 банків мали частку іноземного капіталу в статутному фонді, а вже 2022 р. – 30. Однак, з 2015 р. кількість банків з іноземним капіталом знизилась до 38 (32,2%). Незважаючи на це, якщо взяти до уваги те, що станом на 01.12.2014 р. в Україні здійснювало діяльність 165 зареєстрованих банків, то можна стверджувати, що близько третини банків мають іноземний капітал у статутному фонді, у той час, як у 2003 р. таких банків було 158 і, відповідно, частка банків з іноземним капіталом становила лише 12%.

Така тенденція викликала занепокоєння у науковців. Зокрема, В. Юрчишин зазначив, що з України йдуть банки, головні акціонери яких знаходяться в економічно розвинутих європейських країнах. На їхнє місце приходять українські та російські установи, які не мають тривалої стабільності й високої довіри. Цей чинник викликає сумнів з приводу здатності банківської системи протистояти системним кризам.

Таблиця 2.4

**Кількість банків з іноземним капіталом в Україні впродовж
2014-2022 рр.**

Показники	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	2020 р.	2021р.	2022р.
Кількість банків, які мають банківську ліцензію	165	117	96	82	77	75	73	71	67
З них: з іноземним капіталом	51	41	38	38	37	35	33	33	30
У т. ч. зі 100 % іноземним капіталом	19	17	17	18	23	33	23	23	22

Згортання діяльності банків з іноземним капіталом у вітчизняному банківському секторі триває під впливом дії низки факторів [34, с. 29-30]:

- відсутність в найближчій перспективі суттєвих передумов для поліпшення ділового клімату в Україні (негативні тенденції щодо зростання економіки, очікування девальвації національної валюти);

- запровадження змін на законодавчому рівні щодо заборони кредитування населення у валюті;

- неякісний кредитний портфель, зокрема: традиційно висока для вітчизняного банківського ринку частка негативно класифікованих активів та недостатньо прозора система їхнього моніторингу й ідентифікації (за оцінками Fitch та Standard & Poor's частка негативно класифікованих активів у балансах українських банків суттєво занижена);

- непрозора судова система та відсутність інституту захисту прав кредиторів;

- складна посткризова ситуація у євроні та впровадження підвищених вимог щодо достатності капіталу європейських банківських груп у рамках виконання положень Базеля III;

- поступова трансформація бізнес-моделей європейських банків у контексті оптимізації (скорочення) географічної присутності в окремих регіонах Східної,

Центральної та Південно-Східної Європи і більш зваженої політики щодо інвестування до обраних опорних ринків.

Проте, в результаті виведення своїх коштів з вітчизняної банківської системи іноземні банки тим самим не призвели до її занепаду в період відновлення фінансової діяльності банківських установ після світової фінансової кризи. Справді, деякі іноземні банки у період валютно-фінансової кризи та посткризового відновлення не лише не пішли з вітчизняної банківської системи, а й забезпечили приплив дефіцитних капітальних і кредитних коштів. Політика іноземних банків полягала в закріпленні позицій на ринку банківських послуг України завдяки доступу до фінансових ресурсів материнських груп, що сприяло стабілізації вітчизняної банківської системи [50, с. 29-30]. Хоча саме специфіка вітчизняного ринку зумовила мотивацію іноземних банків щодо активізації роботи на ринку України навіть у кризовий період, зокрема: недостатня глибина ринку банківських послуг; перспективність формування надприбуткового кредитного портфеля в умовах високих кредитних ставок на ринку України порівняно з ЄС; незначна частина населення, охопленого кредитуванням; мінімальні ризики у контексті валютної політики НБУ.

Зазначимо, що зростання капіталізації вітчизняної банківської системи є необхідною умовою її розвитку, забезпечення фінансової стійкості та надійності. Відтак виникає об'єктивна потреба пошуку джерел зростання власного капіталу банку, серед яких головними є прибуток банку та кошти акціонерів. Однак, у період кризових явищ фінансові результати діяльності банків починають характеризуватися зменшенням прибутку і появою збитків. Окремі провідні акціонери проблемних банків не змогли або не намагались стабілізувати їх діяльність завдяки збільшенню статутного капіталу шляхом додаткового випуску акцій та поширення їх між діючими акціонерами або серед інших інвесторів. Сьогодні за таких обставин одним із найоптимальніших шляхів зростання обсягу капіталу банку є консолідація вітчизняної банківської системи в результаті злиття і поглинання, що визначає тенденції підвищення концентрації банківського капіталу і зменшення кількості самих банків.

Сучасний шостий етап розвитку ринку злиття та поглинання і входження іноземного капіталу в Україні, що розпочався з 2014 р., засвідчує, що більшість угод залишаються вимушеними, що пов'язано з політичною нестабільністю та економічною кризою. В найближчі кілька років кількість угод злиття та поглинання між банками різних груп та всередині однієї групи може зрости через намагання дрібних банків залишитись на українському банківському ринку в умовах соціально-економічних трансформацій. Зацікавленість у продажу вітчизняних банків деякими акціонерами може посилитися в результаті погіршення якості активів або дефіциту ресурсів, однак основними причинами злиття будуть велика мережа власних відділень проблемного банку, його широка клієнтська база тощо.

За даними щорічного групування банків за розміром активів у 2022 р. до I групи було віднесено 15 банків, до II групи – 20 банків, до III групи – 23 банки та до IV групи – 122 банки. У 2022 р. тривав процес концентрації активів, капіталу та зобов'язань у банках I групи. За останні роки банки I групи за розмірами активів, капіталу та зобов'язань займають провідні позиції, де у 2022 р. було зосереджено 73,3% активів банків України, 72,8% капіталу і 74,5% зобов'язань, хоча кількісно ця група є найменшою (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Концентрація загальних активів, капіталу та зобов'язань
за групами банків України у 2020-2022 рр.**

Група	Загальні активи, %			Власний капітал, %			Зобов'язання, %		
	2020р.	2021р.	2022р.	2020р.	2021р.	2022р.	2020р.	2021р.	2022р.
Група I	64,2	64,9	73,3	61,6	58,4	72,8	63,9	65,3	74,5
Група II	17,5	17,4	14,3	18,3	22,0	15,0	17,1	16,5	10,2
Група III	8,6	7,8	7,3	6,5	6,7	7,4	9,5	8,4	6,9
Група IV	9,7	9,9	5,1	13,6	12,9	4,8	9,5	9,8	8,4

Дані табл. 2.5 свідчать, що обмежені можливості кредитування вітчизняних банків II та III групи у 2014 р. спонукало до зниження концентрації активів з 17,4 і 7,8% до 14,3 і 7,3% відповідно. Активізація ринку кредитів та вища концентрація активів у 2012 р. II та III групи банків України (17,5 та 8,6% відповідно) була

спричинена поліпшенням ситуації на фінансовому ринку. Адже під час фази економічного зростання банки на висококонкурентному ринку намагаються залучити нових позичальників, на жаль, без належного рівня оцінювання ризиків. Також динаміка концентрації кредитів значною мірою була зумовлена зростанням концентрації депозитів, що в свою чергу було спричинено підвищенням процентних ставок за депозитами. Позитивним є те, що банки II та III груп активно нарощують власну капітальну базу, хоча у 2022 р. спостерігається зменшення концентрації капіталу банків II групи з 22 до 15%.

Розгортання кризи наприкінці 2021-2022 рр. спричинило недовіру вкладників до банківського сектору, що зумовило перерозподіл депозитів населення до більш надійних банківських установ I групи з 65,3 до 74,5%. У результаті такого перетікання вітчизняні банки I групи продовжували відображати зростання концентрації активів з 64,9 до 73,3% в той час, коли інші почали згортати кредитування.

Необхідно зауважити, що на банки III та IV груп за розмірами активів, капіталу та зобов'язань припадає менше 20% від загального обсягу. Це ще раз підтверджує висновок про необхідність консолідації українських банків з метою зміцнення банківської системи.

Відзначимо, що зростання рівня концентрації під час кризових явищ зумовлюється тим, що суб'єктам ринку необхідна впевненість у надійності банківської установи. Отже, рівень довіри є визначальним фактором стійкості банківської системи, а найбільшою довірою користуються великі банки, що спостерігається у зміні концентрації.

Рівень концентрації за основними показниками діяльності банківського сектору України можна оцінити як низький, проте кризові явища у фінансовому секторі зумовлюють його підвищення.

Висновки до розділу 2

Перспективи розвитку будь-якого банку значною мірою визначаються рівнем його капіталізації. Адже достатній за обсягом та належним чином збалансований банківський капітал дає змогу забезпечувати очікувану прибутковість, підтримку необхідного рівня ліквідності, довіру з боку учасників ринку тощо. З огляду на це, процеси адекватного нарощення обсягу, оптимізації структури та вдосконалення управління капіталом банків набули особливої актуальності.

Проведена оцінка ефективності фінансового механізму капіталізації банків дає підстави для таких висновків.

Аналіз сучасного стану капіталізації вітчизняних банків, незважаючи на позитивну тенденцію до збільшення обсягу регулятивного та власного капіталу банківської системи України, свідчить про низький її рівень з огляду на незначну частку власного капіталу у ВВП порівняно з країнами Центральної Європи, невідповідність темпів приросту капіталу темпам приросту активів, недостатній рівень рентабельності капіталу і активів, зростаючий рівень проблемної заборгованості, що у кінцевому результаті відображає неможливість банківських установ протистояти ймовірним збуренням у фінансовому просторі.

Система індикаторів рівня капіталізації банків свідчить про неоднозначну оцінку достатнього рівня капіталізації, оскільки незважаючи на відповідність значень коефіцієнтів співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів нормативним значенням, що дає підстави вважати, що в цілому вітчизняний банківський сектор спроможний своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями.

Наявність значного обсягу проблемної заборгованості банків негативно впливає на структуру та якість їхніх кредитних портфелів, чинить тиск на показник достатності регулятивного капіталу, знижує ефективність банківської діяльності, ускладнює процес управління фінансовими потоками, знижує довіру вкладників та інвесторів до банківської системи та істотно зменшує можливості фінансування реального сектору економіки країни.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ТА КОНЦЕНТРАЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ

3.1. Підвищення капіталізації банку в контексті вимог Базеля III

Питання підвищення рівня капіталізації банків України є головною вимогою, оскільки низький рівень капіталізації вітчизняної банківської системи не може забезпечити достатньою кількістю фінансових ресурсів реальний сектор економіки. Високий рівень капіталізації банків не лише забезпечує можливість підтримувати і стимулювати економічний розвиток країни, а й дає змогу стабільно функціонувати та сприяє нейтралізації ризиків, що притаманні процесу їхнього функціонування.

Важливість проблеми збільшення капіталізації банківської системи визначається наступними факторами:

– по-перше, достатній обсяг власного капіталу є необхідною умовою успішного виконання банками своєї посередницької функції у перерозподілі грошових ресурсів, ефективного кредитування виробничого процесу та просування товарів і послуг на ринок;

– по-друге, рівень капіталізації визначає довіру до банківської системи з боку клієнтів, а відтак є однією із головних умов підтримання її фінансової стабільності;

– по-третє, достатня капіталізація банку є необхідним елементом у системі заходів щодо забезпечення його конкурентоспроможності на ринку [48, с. 9].

Напрями підвищення капіталізації банків необхідно визначати як на макрорівні, так і на мікрорівні.

На макрорівні вирішення проблеми управління капіталом банків та підвищення капіталізації в цілому зводиться переважно до визначення певних завдань і нормативів, які виконують комерційні банки відповідно до вимог Національного банку України, а практичний її аспект на мікрорівні, покладається на окремі банки, які повинні виробити ці механізми і знайти потрібні кошти.

На макрорівні необхідно забезпечити удосконалення банківського законодавства, активізацію ролі банківських асоціацій, активізацію регулятивної політики НБУ, створення системи рейтингування та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банків порівняно з іноземними. На мікрорівні необхідно запровадити дієві інструменти збільшення капіталу через удосконалення системи фінансового менеджменту у комерційних банках. Запровадження такого інструменту, як щорічна оцінка стійкості, дозволить виявити не лише поточні, але й майбутні ризики банків. Це дасть змогу банкам сформувати капітал, достатній для нівелювання майбутніх ризиків, що сприятиме підвищенню стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банків [50, с. 141].

Також вітчизняним банкам необхідно дотримуватися вимог Базельського комітету. Наразі більшість європейських країн імплементують Рекомендації Базеля III, який було розроблено у відповідь на світову фінансово-економічну кризу. Однак вітчизняні банки й до сьогодні використовують принципи Базель I, що доповнені підвищеними вимогами НБУ до капіталу, а практика застосування вимог Базель II спостерігається лише у банківських установах з іноземним капіталом. Порівняння основних положень Базель II та Базель III наведено у табл. 3.1. [14, с. 67].

Зазначимо, що однією із ключових відмінностей Базеля III є перехід від рекомендаційного характеру критеріїв попередніх стандартів до жорсткіших вимог, обов'язкових для виконання. Якщо банківські показники не будуть відповідати оновленим вимогам, центральні банки уповноважені (навіть зобов'язані) застосовувати санкції до банківських установ у вигляді позбавлення права сплачувати дивіденди акціонерам, бонуси та інші премії менеджерам тощо.

Зміна умов діяльності банків передбачає реформування банківської системи. Банкам потрібно капіталізувати значні кошти, щоб привести свої баланси у відповідність до нових критеріїв якості, прозорості та достатності банківського капіталу й активів згідно з новими правилами банківського регулювання.

Важливим кроком у підвищенні капіталізації банківської системи має стати удосконалення системи ризик-менеджменту у банках. Вважаємо, що банки повинні керуватися такими принципами системи управління ризиками:

- наявність стратегії управління ризиками;
- наявність відповідної організаційної структури;
- принцип колегіальності, розділення конфліктів інтересів.

Серед основних джерел підвищення капіталізації банків і ефективності функціонування банківського капіталу можна розглядати такі:

- збільшення капіталу за рахунок субординованого боргу (за рахунок капітальних інструментів, удосконалення механізму акумулювання боргу);

- збільшення статутного, додаткового капіталу та удосконалення механізму розрахунку капіталу (збільшення банківського капіталу за рахунок прибутку, за рахунок додаткових внесків акціонерів);

- регулювання капіталу з боку держави (таке регулювання здійснюється в основному з метою зменшення ризику банкрутств);

- стимулювання процесів злиття та поглинання банків, що призводить до перетворення проблемних банків на фінансово-стійкі та сильні;

- дієва підтримка довіри населення до банківської системи країни [50, с. 145].

Найпростішим шляхом є вкладення грошових коштів власників банку в розвиток банку.

Одним із інструментів підвищення рівня капіталізації може бути залучення ресурсів на фондовому ринку шляхом первинного публічного розміщення акцій. Основними чинниками, що стримують проведення IPO українськими банками, є інформаційна непрозорість і низький ступінь відкритості національної економіки, низький рівень капіталізації, значна вартість таких операцій, законодавчі перешкоди і небажання реальних власників втратити контроль над своєю власністю.

Також збільшення рівня капіталізації здійснюється шляхом залучення субординованого боргу та використання гібридних боргових інструментів.

Використання інструментів гібридного капіталу є ще одним джерелом підвищення капіталізації банків. Серед гібридних капітальних інструментів є такі, яким властиві ознаки й акціонерного капіталу, і боргу. Ці інструменти в різних країнах мають певні відмінності. Норми чинного українського законодавства не містять чіткого переліку видів гібридних капітальних інструментів, проте визначають критерії, яким вони мають відповідати.

Підвищення вимог до капіталу банків України є об'єктивно необхідним процесом, основні напрями якого мають чітко регламентуватися Національним банком України, ураховуючи потреби національної економіки і міжнародні вимоги. Вказані в дослідженні заходи гарантуватимуть стаłe економічне зростання без ризиків втрат для бізнесу і домогосподарств. Зокрема, додаткові вимоги до впровадження буферів капіталу можуть стримувати кредитну експансію і зростання фінансового сектору, але водночас посилюватимуть стійкість окремих банків і системи в цілому до можливих шоків. Упровадження капітального інструменту створить основу для підвищення капіталізації банківської системи і забезпечить поглинання збитків під час поточної діяльності банків. З його впровадженням банки зможуть залучати кошти від кредиторів без прямого внесення в капітал і враховувати їх у розрахунку економічних нормативів.

Єдине застереження, яке є на даний час, – це те, що невеликі банки навряд чи скористаються цим інструментом. Тривалий перехідний період до 2022 року для врахування вимог капіталу під операційний ризик дасть змогу банкам за рахунок поточних прибутків забезпечити формування належного запасу капіталу. Утримання капіталу під операційний ризик надалі збільшить стійкість окремих банків і системи загалом до неочікуваних кризових подій [39, с. 71].

Отже, проблему капіталізації банківської системи допоможуть вирішити такі заходи, як збільшення прибутку від банківської діяльності, залучення субординованого боргу, залучення іноземного капіталу в банківську систему, створення банківських об'єднань та вихід на первинний і вторинний ринки цінних паперів.

Головними шляхами підвищення рівня капіталізації банків є:

- удосконалення та стабілізація законодавчої бази;
- активізація регуляторної політики НБУ;
- пришвидшення процесу завершення переходу банківської системи України на умови Базель-II та підготовка до впровадження стандартів Базеля-III;
- поліпшення якості капіталу та забезпечення достатнього рівня покриття ним ризиків, що приймаються банками;
- розробка стратегії виходу з ринку неплатоспроможних і нежиттєздатних банків шляхом їх реорганізації чи ліквідації;
- збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України;
- використання зарубіжного досвіду підвищення капіталізації банків;
- створення системи рейтингування та підвищення конкурентоспроможності банків України порівняно з іноземними банками;
- поліпшення якісного рівня корпоративного управління.

Наведені заходи посприяють підвищенню рівня капіталізації банків, нададуть змогу вирішити проблему економічної безпеки банківської системи країни, її надійності, фінансової стійкості та ефективності функціонування.

3.2. Проблеми та шляхи нарощення капіталізації українських банків

Успішність банківської системи нашої країни багато в чому залежить від обраних самими банками методів і способів управління капіталом. Політика держави щодо розвитку банків має не лише стимулюватиме довгострокові проекти, а й сприяти досягненню стратегічної цілі розвитку банківської системи – збільшенню її капіталізації, без вирішення якої неможливо підвищити конкурентоспроможність вітчизняних банків. Банківська система країни досі не акумулювала капіталу, обсяг та якість якого давали б змогу банкам ефективно виконувати їх функції. Поглиблення процесу капіталізації та виконання

трансформаційної функції посередника вимагає від банків загострення конкуренції в банківській системі. Подальше нарощування обсягів власного капіталу як необхідної передумови розвитку банківського сектору України, відповідає сучасним потребам економіки, та, по суті, не має альтернативи [2]. Жорсткі вимоги до якості, достатності та прозорості капіталу банків ставлять очевидну потребу переосмислення усієї довгострокової стратегії розвитку вітчизняної банківської системи, а також направлення зусиль на створення в нашій країні насправді великих стійких фінансових інституцій із капіталом, величина якого відповідатиме завданням щодо успішного протистояння негативним внутрішнім і зовнішнім факторам впливу на розвиток українського банківського сектору та врахування усіх можливих ризиків. Через це постає необхідність пошуку нових надійних джерел, які збільшать банківський капітал. Такими джерелами можуть бути прибуток від банківської діяльності, кошти акціонерів та субординований борг [3]. Проте є певні проблеми, що не дозволяють залучити кошти з перерахованих джерел. Насамперед це пов'язано з збитковою діяльністю банків протягом останніх років, труднощами загальноекономічного характеру, зумовленими дефіцитом грошових ресурсів на фінансовому ринку, бізнесі та збідніння населення в період кризи. На сьогодні найбільшої популярності дістали методи забезпечення зростання власного капіталу як за рахунок зовнішнього залучення, так і можливостей оптимальної капіталізації прибутку, злиття банків, а також застосування прогностичних експертних систем щодо моніторингу власного капіталу та організаційно-інформаційного забезпечення управління формуванням власного капіталу.

Нажаль українські банки обмежені у плані нарощування власного капіталу за рахунок збільшення прибутку через недостатню ефективність використання активів. Через це одним із найперспективніших напрямків збільшення власного капіталу банку в українських умовах є концентрація банківського капіталу на основі банківських злиттів і поглинань, створення банківських холдингів і альянсів, що досить характерно для закордонної практики і дає низку додаткових конкурентних переваг [4]. Вибір того чи іншого джерела збільшення власного

капіталу і їх структура визначаються сукупністю факторів, найважливішими із яких є оптимальне співвідношення між прибутком, ризиком і ліквідністю. Ризики впливають як на рівень прибутку, так і на рівень ліквідності. В умовах невизначеності, використання економіко-математичних методів нечіткої логіки та комп'ютерної техніки дає можливість з достатньо високою мірою вірогідності здійснювати постійну експертну оцінку власного капіталу банку (в межах інтервалу можливих його значень) і впливу факторів на фінансовий його стан для прийняття оперативних рішень. При цьому визначаються варіанти приведення у відповідність співвідношень між прибутком, ризиком і ліквідністю. Незважаючи на динамічний розвиток банківської системи, рівень її інвестиційної активності, рентабельності та капіталізації залишається низьким. До того ж недостатній рівень капіталізації загрожує стабільності банківської системи і не відповідає потребам економічного зростання. У цих умовах важливим завданням державного регулювання та управління банківською діяльністю є підвищення стійкості та надійності функціонування банківської системи шляхом забезпечення достатньої капіталізації. Вирішення проблеми адекватності та достатності власного капіталу банків може бути досягнуто за рахунок наступних кардинальних змін загальноекономічних факторів: прозорість надходження капіталу; суттєвої зміни рівня корпоративного управління; створення привабливих податкових та фінансових умов для інвестицій у банківський сектор економіки; зниження рівня діючих в Україні ризиків; підвищення загального рейтингу України.

Порівняно низька величина обсягу власного капіталу комерційних банків України на сьогодні залишається однією з основних проблем ефективності банківської системи України. Низький рівень капіталізації банків означає надмірну концентрацію ризиків у банківській діяльності, обмеження асортименту фінансових послуг та збільшення затрат на їх надання. Втрата капіталу робить неможливим функціонування банку і може призвести до його банкрутства. Важливість проблеми збільшення капіталізації банківської системи визначається дією наступних факторів [6, с. 255]: – по-перше, достатній обсяг власного капіталу є необхідною умовою успішного виконання банками своєї

посередницької функції у перерозподілі грошових ресурсів, ефективного кредитування виробничого процесу та просування товарів і послуг на ринок; – по-друге, рівень капіталізації визначає довіру до банківської системи з боку клієнтів, а відтак є однією із головних умов підтримання її фінансової стабільності; – по-третє, достатня капіталізація банку є необхідним елементом у системі заходів щодо забезпечення його конкурентоспроможності на ринку.

Основні напрямки розвитку банківської політики в галузі управління власним капіталом, виділяють наступне: 1) З метою підвищення фінансової безпеки банку необхідне нормативне нарощування капіталів українських банків. 2) З метою підвищення фінансової стійкості банку: Заборонити нарощування кредитного портфеля банку без відповідного зростання власного капіталу та збільшення ліквідних активів, що призведе до наступного: – в банку з'явиться стимул пропорційного збільшення ліквідних активів, що зменшить рівень ризику активних операцій, у тому числі через оптимізацію структури активів з точки зору їх прибутковості; – завчасно спрацює «сигнал тривоги» для раннього виявлення проблем у діяльності банку, коли ще його офіційні нормативи знаходяться в межах допустимого значення; – комплексне управління власним капіталом, взаємозалежне з керуванням кредитним портфелем, посилить захисну функцію капіталу. 3) Виключити при підрахунку величини власного капіталу будь-які вкладення банку, незалежно від суми або відсотка частки, бо при вкладенні будь-якої суми коштів в іншу організацію завжди існує реальна небезпека їх втрати, що загрожує банку зменшенням реального власного капіталу; 4) Впровадити систему моніторингу темпів росту і структури ризикових активів, зобов'язань, величини власного капіталу, а також якості кредитного портфеля, спрямовану на раннє виявлення проблем, що виникають у процесі управління власним капіталом, і що дозволить підвищити ефективність реалізації обраної банком стратегії розвитку.

Українські банки перебувають у центрі важкопрогнозованих процесів, які відбуваються в економіці, політиці, соціальній сфері. Банківська діяльність пов'язана з широким спектром ризиків. Взяття на себе ризиків за відповідну нагороду – традиційна риса банківської діяльності. Однак перед банками гостро

постає питання вибору між здійсненням високодохідних ризикових операцій та вдосконаленням процедур ризик-менеджменту. Процес управління ризиками банку спрямований не на уникнення ризику взагалі, а на отримання відповідного рівня доходів за взяття на себе ризику. У таких умовах проблема високопрофесійного управління банківською діяльністю і врахування усіх факторів ризику набуває особливого значення, оскільки для банківської діяльності важливим є передбачення, оцінювання та прийняття рішення про методи управління ризиком. Основним завданням ризик-менеджменту є оптимізація рівня ризику та доходів, тобто забезпечення максимальних доходів при певному рівні ризику або мінімізація взятого ризику для отримання певного рівня доходів.

Використання підходу внутрішніх рейтингів передбачає використання при оцінюванні кредитного ризику методики, яку кожен банк розробляє самостійно. При цьому позичальники оцінюються за визначеними показниками і належать до певної категорії. Українські банки, здійснюючи оцінювання кредитоспроможності позичальника, як правило, обмежуються відносно невеликою кількістю показників, поділяючи їх при цьому на дві групи: юридичні і фізичні особи. Система ризик-менеджменту банку передбачає наявність відповідної організаційної структури: підрозділів з управління ризиками та внутрішнього аудиту. При цьому необхідно відокремити систему ризик-менеджменту від системи внутрішнього аудиту. Ризик-менеджери здійснюють оцінювання та управління банківськими ризиками для мінімізації втрат, а внутрішні аудитори забезпечують незалежне оцінювання рішень та методів, застосованих у процесі управління ризиками. Для результативності управління ризиками організаційна структура банку має передбачити наявність відповідних підрозділів на всіх рівнях, тобто доцільно включити відповідні підрозділи ризик-менеджменту та внутрішнього аудиту в штатний розпис не лише головного банку, а і його територіальних відділень. Рівень комплектації та кваліфікації кадрів має враховувати обсяг та складність операцій банку. Хоча таке рішення пов'язане з додатковими витратами, воно гарантуватиме швидке реагування у процесі

діяльності відділення. З метою ефективного управління ризиками необхідно забезпечити повну фінансову та структурну незалежність підрозділу з ризик-менеджменту від підрозділів, що беруть на себе ризики. До того ж важливо, щоб працівники, які входять до цих підрозділів, мали доступ до всіх видів операцій, інформували керівництво банку та пропонували шляхи вдосконалення системи управління ризиками. Ризик-менеджерів та внутрішніх аудиторів банку необхідно не лише наділити широким колом повноважень, а й ставити до них певні вимоги. Керівник підрозділу ризик-менеджменту повинен характеризуватись високим рівнем кваліфікації, мати високий статус у банку, бути членом профільних комітетів та володіти правом «вето» на рішення цих комітетів, щоб не допустити прийняття невиправданих ризиків. Кардинальні зміни у підходах до оцінювання ризиків потребують високого рівня кваліфікації ризик-менеджерів та внутрішніх аудиторів, знань та практичних навичок у галузі математичної статистики. Для успішного розвитку українських банків і зміцнення їхніх позицій на ринку банківських послуг особливого значення набувають навчання та підвищення кваліфікації працівників, які здійснюють управління ризиками банку. Банку необхідно розробити програму навчання та підвищення кваліфікації працівників вищевказаних підрозділів. Розвиток банківського бізнесу та активізація конкурентної боротьби стимулюють банки до розширення спектра операцій і послуг. Однак подальший економічний розвиток нашої держави та зростання доходів громадян зумовлюють приплив фінансових ресурсів у банківську систему і забезпечують її кредитними ресурсами, тому для переважної частини банків кредитування залишається основним, але найбільш ризиковим напрямком діяльності.

Для підвищення капіталізації банківської системи України Національному банку України треба підвищити рівень звітності банків, що дозволить посилити контроль та нагляд за банками у сфері управління капіталом банків та дозволить налагодити діалог із громадськістю, підвищити довіру населення до банків. Підвищення капіталізації банківської системи також сприятиме зростанню її конкурентоспроможності та опосередковано удосконалить організаційну

структуру банківської системи шляхом консолідації банківського капіталу. Достатність капіталу – це здатність банку перекривати усі свої витрати та компенсувати збитки від можливих ризикованих операцій, які виникають під час діяльності лише за рахунок власного капіталу. Також запровадження механізму докапіталізації найбільших банків; розроблення стратегії виходу з ринку неплатоспроможних і нежиттєздатних банків шляхом їх реорганізації чи ліквідації, допоможе підвищити капіталізацію українських банків. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що, незважаючи на динамічний розвиток банківської системи, рівень її інвестиційної активності, рентабельності та капіталізації залишається низьким.

До того ж недостатній рівень капіталізації загрожує стабільності банківської системи і не відповідає потребам економічного зростання. У цих умовах важливим завданням державного регулювання та управління банківською діяльністю є підвищення стійкості та надійності функціонування банківської системи шляхом забезпечення достатньої капіталізації. Вирішення проблеми адекватності та достатності власного капіталу банків може бути досягнуто за рахунок наступних кардинальних змін загальноекономічних факторів: легалізації капіталу; суттєвої зміни рівня корпоративного управління; створення привабливих податкових та фінансових умов для інвестицій у банківський сектор економіки; зниження рівня діючих в Україні ризиків; підвищення загального рейтингу України.

3.3. Міжнародний досвід капіталізації банків

Уроки глобальної фінансової кризи довели необхідність гармонізації та уніфікації механізмів урятування банків через капіталізацію за державні кошти. Відсутність єдиного порядку в країнах ЄС порушує умови конкуренції. У зв'язку з цим затверджено єдиний порядок надання державної підтримки банкам у країнах-членах.

У цьому порядку, зокрема, зазначається, що надання будь-якої допомоги, в тому числі у формі рекапіталізації, передбачає проведення заходів з підтримки самими власниками, включаючи перетворення боргів молодшого рівня у капітал, за умови, що основні права захищені та фінансова стабільність не ставиться під загрозу. Будь-яка допомога з реструктуризації необхідна для уникнення ймовірного банкрутства, а отже, для того, щоб зменшити допомогу до мінімуму, розподіл тягаря витрат на врятування між державою та власниками банку повинен залежати від платоспроможності останнього. Участь у капіталі банку - це не єдиний спосіб його захисту, і реалізується він у межах загального процесу реструктуризації.

Європейська комісія визнає доцільність застосування надзвичайних заходів під час кризи, коли рішення про надання допомоги приймалися спонтанно, заради збереження фінансової стабільності, припинення паніки та відновлення довіри до банків. Проте за умов стабілізації існує менша потреба в структурних рятувальних заходах лише на підставі попередньої оцінки, основаної на тому, що майже всі банки необхідно рятувати, а поглиблену оцінку реструктуризації відкладати на пізніший термін. Зволікання з реалізацією заходів щодо проблемних банків призвело в деяких випадках до вищих витрат за рахунок платників податків. За новим підходом рекапіталізація або інша форма порятунку банку дозволятимуться лише за умови схвалення плану його реструктуризації. Такий підхід гарантує, що обсяг допомоги визначатиметься точніше, джерела проблем виявлятимуться на ранній стадії, забезпечуватиметься фінансова стабільність. Гарантійні схеми, як і раніше, будуть доступні для забезпечення ліквідності банків, але лише для тих, які не мають дефіциту капіталу.

Рекапіталізація (або, точніше, додаткова капіталізація) за участю держави передбачає визначення дефіциту капіталу. Потреба в додатковому капіталі розраховується на підставі його моделювання, стрес-тестування, аналізу якості активів або у будь-який інший спосіб на рівні ЄС, зони евро або на національному рівні. Єврокомісія схвалює рішення про підтримку банку лише тоді, коли вивчені всі заходи для обмеження такої допомоги до мінімально необхідного рівня. План

капіталізації може надсилатися до подання окремо або у складі плану реструктуризації, має містити конкретні заходи зі збільшення капіталу банком та передбачати потенційну спільну участь у заходах капіталізації акціонерів і кредиторів за субординованим боргом.

План капіталізації повинен також включати:

- 1) перелік заходів капіталізації, в тому числі внески акціонерів та кредиторів;
- 2) захисні заходи для запобігання відпливу коштів з банку, наприклад, у зв'язку з придбанням ним часток у капіталі інших установ або виплатою дивідендів.

Національний регулятор має надати методологію та вхідні дані для обчислення потреби в додатковому капіталі, а також оцінку перспективного рівня адекватності капіталу. Єврокомісія розглядає й обговорює план капіталізації та реструктуризацію, і лише після того укладається угода з банком про допомогу. Державна підтримка може призводити до моральної безвідповідальності й послаблювати ринкову дисципліну. Для уникнення цього надання допомоги передбачене лише за умови адекватної участі у видатках з боку інвесторів (інвестиції в статутний капітал, вклади держателів інструментів гібридного капіталу та субординованого боргу).

Якщо адекватність капіталу банку, що за підсумками діагностики має нестачу капіталу, вище регулятивного мінімуму, то банк повинен мати змогу самостійно відновити рівень капіталізації, наприклад, за підписки на акції акціонерами або на ринку. Якщо ці можливості вичерпані, то субординований борг слід конвертувати в акціонерний капітал до надання державної допомоги.

Коли банк порушує мінімальну регулятивну вимогу до рівня капіталізації, то субординований борг слід конвертувати або списати до того, як буде надана державна допомога. У будь-якому разі державна допомога не надається доти, доки капітал 1-го рівня, гібридний капітал та субординований борг повністю не покривають усі збитки.

Такий суворий порядок може не застосовуватися, якщо реалізація заходів загрожуватиме фінансовій стабільності або призведе до непропорційно поганого

результату, наприклад, у випадках, коли сума допомоги для отримання є невеликою порівняно зі зваженими на ризик активами банку, а нестача капіталу суттєво скорочується внаслідок заходів капіталізації самим банком. Кредитори за субординованим боргом в економічному сенсі не можуть отримувати менше за вартість цього інструменту, якщо державна допомога не була надана (так званий *no creditor worse off principle*).

Для невеликих банків Європейська комісія пропонує спрощену процедуру затвердження капіталізації та реструктуризації, оскільки це меншою мірою впливає на конкуренцію, ніж допомога великим банкам. Проте спрощений варіант призначений лише для банків з активами не більше 100 млн євро, а загальна сума державної допомоги не повинна перевищувати 1,5 % загальних активів банківського сектору країни.

Отже, уроки глобальної фінансової кризи довели необхідність гармонізації та уніфікації механізмів урятування банків через капіталізацію за державні кошти. Відсутність єдиного порядку в країнах ЄС порушує умови конкуренції. У зв'язку з цим затверджено єдиний порядок надання державної підтримки банкам у країнах-членах. Шляхи капіталізації банків в ЄС передбачали такі заходи: з боку банку (емісія акцій, конверсія субборгу в капітал, продаж активів, сек'юритизація портфелів, управління ліквідністю, припинення розподілу прибутку); з боку акціонерів (інвестиції в статутний капітал, конверсія інструментів гібридного капіталу або субординованого боргу в прості акції, списання основної суми боргу інструментів гібридного капіталу та субординованого боргу); з боку держави (придбання портфеля акцій банку, надання субординованого кредиту, гібридні інструменти капіталу).

Висновки до розділу 3

Головними шляхами підвищення рівня капіталізації банків є: удосконалення та стабілізація законодавчої бази; активізація регуляторної політики НБУ; пришвидшення процесу завершення переходу банківської системи України на

умови Базель-II та підготовка до впровадження стандартів Базеля-III; поліпшення якості капіталу та забезпечення достатнього рівня покриття ним ризиків, що приймаються банками; розробка стратегії виходу з ринку неплатоспроможних і нежиттєздатних банків шляхом їх реорганізації чи ліквідації; збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України; використання зарубіжного досвіду підвищення капіталізації банків; створення системи рейтингування та підвищення конкурентоспроможності банків України порівняно з іноземними банками; поліпшення якісного рівня корпоративного управління.

Шляхи капіталізації банків в ЄС передбачали такі заходи: з боку банку (емісія акцій, конверсія субборгу в капітал, продаж активів, сек'юритизація портфелів, управління ліквідністю, припинення розподілу прибутку); з боку акціонерів (інвестиції в статутний капітал, конверсія інструментів гібридного капіталу або субординованого боргу в прості акції, списання основної суми боргу інструментів гібридного капіталу та субординованого боргу); з боку держави (придбання портфеля акцій банку, надання субординованого кредиту, гібридні інструменти капіталу).

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідження присвячене розв'язанню теоретичних, методичних та практичних проблем капіталізації та концентрації банків в Україні. Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати такі висновки:

1. Вивчено сутність капіталізації банків як сукупності заходів та дій, спрямованих на нарощення власного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку, емісії акцій, концентрації капіталу та консолідації банків, задля зростання фінансового потенціалу банку та його економічної ефективності. Вчені переважно поняття «капіталізація банку» розглядають з двох основних позицій: спрямовування частини прибутку на збільшення власного капіталу банку (реінвестування чистого прибутку); спосіб збільшення власного капіталу шляхом випуску акцій та інших цінних паперів.

2. Досліджено механізм капіталізації банків, що передбачає розроблення комплексної та гармонізованої системи взаємодії основних елементів, що забезпечують його ефективне функціонування, для виконання міжнародних вимог та вимог НБУ до якісних і кількісних параметрів капіталу, а також формування достатнього обсягу капіталу банку, незважаючи на зовнішні та внутрішні зміни.

3. Досліджено стан концентрації та капіталізації банків в банківській системі України та характерним недостатній рівень капіталізації вітчизняної банківської системи та недостатню спроможність банківської системи забезпечувати потреби національної економіки. Основними причинами недостатнього рівня власного капіталу комерційних банків у ВВП слід вважати незначні розміри власного капіталу, що зменшені за рахунок непокритих збитків та темпи зростання власного капіталу банків менші від темпів зростання ВВП.

4. Визначено напрями капіталізації банків в контексті вимог Базеля III: удосконалення та стабілізація законодавчої бази; активізація регуляторної політики НБУ; пришвидшення процесу завершення переходу банківської системи України на умови стандартів Базеля-III; поліпшення якості капіталу та забезпечення достатнього рівня покриття ризиків; використання зарубіжного

досвіду підвищення капіталізації банків; поліпшення якісного рівня корпоративного управління.